

Jørgen Holmgaard

Karl Marx var en tysk filosof (I)

"En historisk set eller tidløst oprindelig tilstands billede af lykkelig identitet mellem subjekt og objekt er imidlertid romantisk; til tider projektion af længslen, men i dag kun løgn".

"Ingen højere form for samfund er for øjeblikket konkret synlig: derfor har alt, hvad der opfører sig som om det var inden for rækkevidde, noget regressivt over sig".

Adorno, 1969

Fra varefetichismen til de decentrale profitcentre

Når de har det økonomisk godt, er de akademiske mellemlag samfundskritiske og oprørske. Når de har det økonomisk skidt, er de fredelige og fromme. Sådan kan det umiddelbart tage sig ud, hvis man i et anfald af historisk bevidsthed kaster et blik på de sidste tyve års udvikling i denne sociale gruppes liv.

I slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 70'erne gik studenterne direkte fra eksamensbordet til jobs i en velbeslået offentlig sektor. Reallønnen, de fik, lå 30-40% højere end de tilsvarende offentlige lønninger idag. Studiegæld var bagateller, der ikke blev talt meget om. Den forhindrede ingen, der havde den slags lyster, i at købe hus og bil.

På universitetet havde de som studenter besat og demonstreret mod "onde Helge", den borgerlige undervisningsminister, der med 1971-styrelsesloven indførte nogle begrænsninger for den initiativrige studentterungdom. Det blev dengang oplevet som et halvfascistisk tvangstiltag. På flere institutter var det nemlig blevet studenterne, der i realiteten stod for forretningerne: ændrede studie- og eksamensordninger og skaffede nye stillinger til huse, som de mest energiske, der meget passende netop var ved at blive kandidater, så søgte og som regel fik. Det blev de dog ikke mindre kritiske af. Nogle steder stod den ny kritiske undervisning, den såkaldte "fagkritik", langt stærkere end fagenes traditionelle discipliner, der skamfuldt sygnede hen under kritikken.¹

Dengang talte og skrev man meget om fremmedgørelse, tingsliggørelse af de menneskelige relationer, varefetichisme, om den tvangs-

mæssige afhændelse af arbejdskraften, om merværdiproduktion og om den borgerlige stats undertrykkelsesapparater.

Her midt i 80'erne er det den borgerlige regering og ikke studenterne, der dikterer studie- og eksamensordninger. Nu er der ingen jobs at vælge imellem for de nyuddannede humanistiske kandidater. De kan højst vælge mellem frivillighed i Privatbanken eller tvangsinddrivelse via Danmarks Hypotekbank, når de skal finde ud af, hvordan de af en arbejdsløshedsunderstøttelse på en halv arbejderløn skal få afviklet en studiegæld på 1/4 mio. med påløbende renter og rentes rente. Nu går de lange vinteraftener heller ikke mere med "Kapital"-læsning og -studiekredse, men med amerikanske TV-film, hvor der bliver gjort noget ved sagerne. Profit er ikke mere en sanselig-oversanselig fetich, der fordrejer hovedet på en bevidstløs befolkning. Den er et plusord, som humanisterne må lære at sige og holde af uden at skamme sig. Ellers kommer de ikke med på det hold af lykkelige, som fra arbejdsløsheden rykker ind i det private erhvervsliv. Som informationsmedarbejdere, tekstforfattere, brugerkonsulenter, der skal lære kunderne at købe og forbruge varen. Eller som personaletrænere og uddannelsesplanlæggere, der skal lære de ansatte at handle kundevenligt og resultatorienteret. Eller som eksperter i virksomhedskommunikation, der skal forklare medarbejderne gevinsten ved at arbejde i et decentralt profitcenter og ikke bare på et kontor. Kvalifikationerne er nemlig gode nok, det er kun holdningen, der skal ændres. Selv om man eventuelt skulle være blevet gammeldags fagkritisk skolet i f.eks. massekommunikationsanalyse, behøver det ikke være nogen katastrofe. Hvad der i sin tid blev udtænkt som redskaber til arbejderklassens bevidsthedsmæssige befrielse, kan sagtens bruges i Gutenberghus' produktudvikling.

Nu hører man aldrig noget om fremmedgørelse og tingsliggørelse, om den tvangsmæssige afhændelse af arbejdskraften, om merværdi og alt det andet. Og det skønt det nu forekommer at være betydelig mere meningsfuldt at tale i de baner. Kort sagt: det ser ud, som om de akademiske mellemlag kun er samfundskritiske og oprørske, når der er mindst grund til det.

Omsvinget er ikke noget dansk fænomen. På campus i Berkeley, der i 60'erne og begyndelsen af 70'erne var et supermarked for politisering og venstreorientering, tilbydes der fra de opstillede boder nu kun nyreligiøs frelse, astrologi og helsekostfilosofi. Og de lokale aviser tog ikke fejl, da de før sidste præsidentvalg slog fast - hvis nogen skulle være i tvivl -, at det store flertal af Berkeley-studerne sluttede op om Reagan. I de parisiske universitetsboglader i latinerkvarteret ligger de marxistiske skrifter og imperialismepamfletterne tilbage som usælgelige udsalgsrester. I stedet bugner bordene med psykolitteratur. Lou Andreas-Salomés pikante privatliv med de store kulturpersonligheder i det

civilisationstrætte Europa før 1. verdenskrig har afløst Rosa Luxembourgs revolutionsteori som noget, man kan interessere sig for.

Nu vil det være meget forkert at klandre de intellektuelle for at være specielt løsgtige, vindbeutleriske. Tværtimod bør de roses, for de gør sådan blot det, at de nogen tid før andre sanser og formulerer det, der senere bliver bredt accepteret. Ja, måske fører de i en eller anden forstand næsten udviklingen an. Det kunne virke stærkt, da nogle af de gamle klassekampsforkæmpere med baggrund i universitetsmarxismen i den politiske debat gjorde sig til talsmænd for indkomstpolitik og løntilbageholdenhed² og i Berlingske Tidende blev rost derfor. Men et år efter er det uden for et musealt mindretal svært - fra VS til Socialdemokratiet - at finde politikere, der ikke går ind for en realistisk økonomisk politik på dette grundlag. Alle på venstre side kan nu leve med NATO og EF, alle kan gå ind for ØD i en eller anden form, og alle mener, at eksporterhvervene og konkurrenceevnen skal styrkes, for at udlandsgælden kan blive betalt. Engang var VS-politikerne i tvivl, om folketinget overhovedet var et sted, hvor det var politisk relevant at arbejde. Nu argumenterer den bedst begavede VS-ordfører - også med universitetsmarxistisk baggrund - for en bred venstrefløjsregering. Og retorikken er ikke som i gammel socialisme noget med retfærdighed og samfundseje, men noget med flothed: "Hvor ville det være flot, hvis den regering ville...." Med dette genkommende motto oplines en socialistisk regerings program med vægten lagt på medindflydelse, beskæftigelse, omfordeling og parcelhuse.³ "Meget velformuleret" sagde den borgerlige undervisningsminister herom.

Således forsvinder gamle frontstillinger og afløses af uenigheder på et andet plan. På det kulturpolitiske område var dagspressens felttog mod Gyldendals angiveligt marxistiske litteraturhistorie formentlig det sidste større slag af typen fra den politiske tid. Til erstatning for den afdøde litteraturmarxisme byder dagen og dagspressen i stedet på f.eks. en Carsten Jensens vrisne, kulturradikale og let pessimistiske kvikhed. Det er en skribent, der ikke bryder sig om den halvfede, middagsbøvsende, småborgerlige gennemsnitsdansker. I hvilket omfang publikum kan goutere den kritiske pen, er tilsvarende heller ikke et spørgsmål om politik, men et spørgsmål om smag.

Der er sket en hel del, og hvad kan det skyldes? 68-oplevelsen af, at verden nu var ny, og at intet mere kunne blive, hvad det var, er nok blevet bekræftet, men på en noget anden måde, end man dengang forestillede sig. I stedet for at granske i 68-oprørets aldring ud fra forskellige modeller - aktion-reaktionsmodellen, generationsskifte-modellen, den økonomiske krise-modellen m.fl. - kunne det måske være lige så interessant at overveje, hvorfor det og den følgende politisering overhovedet opstod. De følgende kapitler vil kredse om dette spørgsmål ned særlig fokus på en undersøgelse af de forestillingstyper, der opstod

under udviklingen af den kritiske human- og samfundsvidenskab i årene efter 68. 70'erpolitiseringen var langthen en revitalisering af ældre traditioner. Er man på sporet af dem, kommer man snart et godt stykke tilbage i det 19. århundredes åndshistorie. Karl Marx var som bekendt en central figur i 1970'ernes bevidsthed, og en særlig opmærksomhed vil blive viet dette fænomen. Da der til disse ånds- og videnskabshistoriske tilbageblik bliver føjet forskellige socialhistoriske og især psykologiske betragtninger over 68-bevægelsen, tenderer fremstillingen som helhed mod det kalejdoskopske. Tiden er heller ikke for "gesamt"-konstruktioner. At de mange enkeltdelen måske kan føjes sammen til et hele skal dog ikke udelukkes.

Åndelig og materiel velfærd

Forhistorien til 68 hørte allerede til 70'ernes egne interesseområder. Gennem mange fagkritiske specialeafhandlinger og undersøgelser blev der ret tidligt opbygget en slags historieskrivning, der gennem variationerne tog samme retning.⁴ Man gik tilbage til velfærdens indtog i Danmark i 1958 og påviste derfra et bredt spekter af sociale ændringer, som fulgte i løbet af 60'erne: industrieksporten blev større end landbrugseksporten, arbejdsløsheden forsvandt, reallønnen steg, kvinderne kom ud på arbejdsmarkedet som aldrig før, den offentlige sektor ekspanderede eksplosivt, uddannelsessystemet boomed, den sociale rekruttering til de højere uddannelser blev bredere, og kvalifikationskravene ændredes. Videre kunne man følge, hvordan normer og idealer blev moderniseret. Der kom en seksuel frigørelse og en bredere kvind frigørelse, især blandt de kvinder, der kom med på det store uddannelsesstog, der satte igang.⁵

Forestillingerne om kausalsammenhænge bag 60'ernes samfundsændring blev hyppigt økonomisk orienterede i den fagkritiske litteratur. Det var iøjnefaldende, at det sociale og ideologiske skred i tingene kom *efter* og i vidt omfang ret direkte som følge af den økonomiske vækst, der startede i Danmark i 1958. Dynamoen i væksten syntes at være den stigende industrieksport. Man talte om "den 2. industrielle revolution", og nogle gik så vidt som til at mene, at først i 1960'erne var kapitalismen slået igennem i Danmark.

Disse tankegange var nærliggende. Men synspunktet var nok for snævert. Mange forhold styrkede den internationale orientering: politisk Vietnam-krigen, interessen for den 3. verden, økonomisk vareimporten, EF m.v.; og fagligt strømmen af udenlandsk faglitteratur fra Marcuse til Negt/Kluge. Alligevel var 70'ernes marxistiske analyser af 60'ernes danske samfundsudvikling uhyre traditionelle i deres national-

afgrænsede synsvinkel. I virkeligheden var det danske 60'erskifte parallel til en række lignende velfærdsstatlige udviklinger i vestlige lande, hvor kapitalisme og industrialisering allerede i hundrede år havde været altdominerende realiteter.

60'erskiftet var en omstilling til et nyt, ukendt højt forbrugsniveau og til en omfattende liberalisering af holdninger og handlingsmuligheder. Og det var en overgang til, at de sociale gruppetilhørsforhold - til 'ungdommen', 'teen-agere', 'de studerende' etc. - kom til at spille en langt større rolle end familietilhørsforhold, traditionernes og institutionernes tunge åg. Livsstilen blev på alle niveauer mere "markedsorienteret" end nogensinde før.

Studentereksamen og højere uddannelse, som folk tidligere havde slidt og lidt afsavn for at få adgang til, blev i løbet af få år et godtkøbs-tilbud, som man kunne tage, hvis man ville have. Og de forbrugsgoder, som man tidligere stræbsomt måtte spare til i mange år - huse, biler, rejser - kunne man nu købe på afbetaling med et par statsgaranterede studielån som startkapital. Kort sagt, den nødvendighed, som tidligere havde været rationalet for flid, traditionalisme i livsstil og almindelig indordnen sig, mistede sit greb.

Det blev lettere at leve, i hvert i forhold til autoriteter og tvangsforhold, såvel ydre som indre. Lystimpulser behøvede ikke mere undertrykkes som før. De blev i stedet drivkraft i allehånde eksperimenter: med kollektive boformer, med frie parforhold, med bløde og hårde stoffer. Og de blev motoren i et grådigt 'psykedelisk' medieforbrug af lyd og lys, beatmusikkens gyldne morgenrøde. Fantasien skulle til magten, og hos Marcuse kunne man finde den teoretiske rehabilitering af den polymorfe driftstilfrelse, som hos Freud kun forbandtes med perversiteterne, partialdrifternes ulydighed mod genitalitetens primat.⁶

Det var en ombygning af individualiteten, der fandt sted. Det ædle embedskulturideal om de såkaldte lavere tilbøjeligheders hierarkiske indordning under de højere⁷ måtte vige for en lysternes horisontale ligeværdighed. Til erstatning for de gamle sociale tilhørsforhold forlangte man et generelt socialt sikkerhedsnet spændt ud. Det gav en mobil fornemmelse af at flyde ubesværet omkring i et samfundsmæssigt kontinuum uden mange grænser. Der var ikke noget mærkeligt i, at hidtidige opdelinger af tilværelsen i offentligt og privat, intimsfære og socialsfære, arbejde og fritid i begyndelsen af 70'erne blev et overalt genkommende kritikpunkt mod det eksisterende samfund. Fra bolig- og produktionkollektiverne til den universitære fagkritiks intense beskæftigelse med Habermas' og Negt/Kluges offentlighedsteorier var forestillingen om sammenhæng, kontinuitet en fælles fascination.⁸

Frigørelsen fra den sociale og den indrepsykiske tvang gav ikke kun nydelsesfuld mobilitet, men også en ny sårbarhed og afhængighed. Tidligere havde en vis psykisk pansring været en elementær overlevel-

sesnødvendighed. Nu skulle den med flid aflægges. Først gennem frivilligt tvungen gruppedynamik⁹ og senere videnskabeligt gennem Wilh. Reichs analyse af karakterpansrets sammenhæng med kapitalismen¹⁰ blev alle overbevist om afvæbningens nødvendighed. I stedet for en stødende selvaftgrænsning blev en demonstrativt selvnegerende gruppesolidaritet miljønorm på den progressive universitetsfløj. Og i stedet for sublimerede lystgevinster opnået gennem langsigtet handlingsplanlægning og afkaldspræget arbejdsindsats blev den legitime lyst nu hentet fra følelsen af sensorisk kontakt, af at man befandt sig i det sociale fluidum og uaggressivt spejlede sig i det ligedannede. Samtidig med at frigøre fra tvang, stivhed og afgrænsning førte den ændrede væren derfor også til en ny afhængighed. Fornemmelsen af sensorisk kontinuitet kunne ikke brydes uden at udløse ubehagelige fornemmelser af kulde, tomhed. Et vakuum, der uden lange afbrydelser skulle fyldes med stof af en slags. Men i velfærdssamfundet er forsyningerne også i orden.

Made in U.S.

Stoffet, især mediestoffet, til den nye livsstil kom fra udlandet, USA først og fremmest. I lidt forskelligt farvede varianter var det den samme stil vestfra, der blev suget ind af den ekspanderende studenterungdom overalt i de europæiske lande. Det danske forhold mellem landbrugs-eksport og industrieksport, væksten i den offentlige sektor m.v. var den lokale udgave af Vesteuropas økonomiske boom i 60'erne. Men denne økonomi formede ikke fornyelsen i bevidsthed og livsstil, omend den var den nødvendige forudsætning.

Den synsvinkel kan anlægges, at de europæiske 68-udviklinger i virkeligheden var toppen af en social og kulturel bølge, som startede i USA så tidligt som omkring 1950. Den velfærd, som i 60'erne overvældede danskerne, var i USA levende virkelighed 10-15 år før. Tidligere krisetidens småborgerlige stræberpsykologi og strikse normsystem sad ikke i rygmarven på den amerikanske 50'erungdom, som den gjorde i forældregenerationen. Alene den lethed, hvormed forbrugsgoderne - biler, fjernsyn m.v. - blev erhvervet under efterkrigstidsvelfærden, tog i sig selv luften af den sociale nødvendighed som et benhårdt vilkår. En mindre stræbsom, laissez-faire-præget konsum- og fritidsideologi tog toppen af de normer, som de ældres tæring-efter-næring-holdning holdt liv i. Men 50'ernes USA var ikke nogen oprørstid. Dertil var koldkrigs-klimaet for barsk og den puritanske seksualmoral for stærk. Hvis man ser efter i mediernes verden fra den intellektuelle kultur til

ungdommens film og musik, finder man alligevel et univers i bevægelse.

Var man i årene op til 1950 rimeligt avanceret i sin forestillingsverden, blev man med eller mod sin vilje fascineret af psykologiske eksperimenter, hvori traditionelle moralske normer blev sat på spil. Orson Welles, der i *Citizen Kane* (1940) profetisk havde analyseret den klassiske amerikanske tycoon-psykologis indre sammenbrud, indkredede i *The Woman from Shanghai* (1947) en subjektivistisk amoralisme under fremmarch i de nyrige mellemlag. Filmens slutscene med skyderiet i spejlkabinettet - a funhouse mirror-room¹¹ - pegede ikke kun tilbage til den ekspressionistiske stumfilms 20'ertypiske oplevelse af personlighedsopløsning¹², men nok så meget fremad mod narcissistiske identitetproblemer i et moralsk ingenmandsland.

Det var også et tidstolkende scoop, da en intellektuel trivforfatter som Patricia Highsmith med *Strangers on a Train* (1949) - filmatiseret af Hitchcock i 1951 - begyndte sin lange række af fascinerede studier i den lystfulde almagtsudfoldelse at slå irriterende fædre, koner m.v. ihjel, med særlig vægt på, hvordan den uhæmmede subjektivismen gradvis baner sig vej frem gennem personlighedens konventionelle moralske hæmninger.

I disse tidlige udgaver blev efterkrigstidens indrepsykiske normflytning tematiseret som noget kriminelt. Denne optik lå alene i genrevalget. Men på længere sigt og i de mindre kodeksregulerede afdelinger af kunsten kunne den kriminalistiske synsvinkel naturligvis ikke anlægges. Da be-bop-jazzen i midten og slutningen af 40'erne brød med swingmusikens glatte harmonik og danserytme skete det uden dårlig samvittighed. Man regredierede til en barneglad og lidt aggressiv non-sense (Dizzy Gillespie: *Oop-pop-a-da* og *Ool-ya-koo* (1947), *Jump-did-le-ba* og *In the land of Oo-bla-dee* (1949)), og i det forrevne lyd billede blev subjektive konflikter og følelser selvbevidst blæst op og ud. Selvbevidstheden voksede og blev intellektualiseret i 50'ernes eksperimentelle jazz; der blev passeret milepæle på vej ud i et nyt psykisk land. Cool refleksion, distance og subjektiv selvudspiling.

Det kan virke harmløst, når den kommercielle populærmusik fornyr sig. Men det kan godt være betydningsbærende, og det kan være led i et bredt socialt miljø psykologiske fornyelse. Der lå i rock'n'roll-musikens gennembrud, i Elvis Presleys frivole hoftevidringer, i hans stereotypet vekslende mopsethed og Hawaii-smil en usofistikeret ungdoms krav på at forbruge af livet uden først at være blevet jordnødderfarmer eller tankstationsejer. "Hail, hail rock'n'roll, deliver me from the days of old", sang Chuck Berry. Protesten, hvis man kan kalde den det, er vag og diffus. Man der bliver overalt profileret et generationsskifte med en her-og-nu-holdning som alternativ til de mange og lange omsvøb, fra seksualitet og påklædning til moral og livsstil. Det er det glade

budskab, der lyder sidst i 50'erne. Men vejen var banet i de forudgående år af mere anderumpeagtige, mere desillusionerede protester mod "hele lortet". I *The Wild One* (1954, da. *Vild ungdom*) får en såret fanden-i-voldsk Marlon Brando sammen med motorcykelgutterne sat den amerikanske lillebyborgerlighed på den anden ende. Umiddelbart laver de ballade, fordi de keder sig, nærmere betragtet fordi de vil have oplevelser, nærvær, i stedet for selvtilfreds besiddelse, lov og orden, tæring-efter-næring. James Dean-filmen med den sigende titel *Rebel Without a Cause* (1955, da. *Vildt blod*) elaborerer konflikten blandt college-ungdom. Forældregenerationens materialisme skrottes, og med en kraftig undertone af krænkhed foregår afsløringen af forældrenes følelsesmæssige ligegyldighed bag facadementaliteten. Forældrene er ligegyldige levninger. Det er de jævaldrende unge, alle væsentlige relationer går til. I stedet for hysterisk skrigende mødre og latterlige (far med forklæde), strenge (far som autoritær bisse) eller egoistisk fraværende fædre sættes ungdommens "ægte" følelser: mand-til-mand, dreng-til-pige og forældre-til-børn. Traditionelle værdier, men indtil realitetsprincippet ankommer i politiets skikkelse udfoldes drømmene i en diffus utopisk legeverden hinsides den sociale nødvendighed.

Fra 50'erne er beatnikpoeternes modernistiske subjektivisme i liv og sprog det mest genkendelige fortryk til 60'ernes beat- og stofkultur. Men det var ikke det eneste. Læst historisk forekommer der at være en bredere sammenhæng på færde i de holdnings- og stilændringer, der kan iagttages rundt omkring i medieverdenen. De foregår på en række forskellige niveauer, tidsmæssigt og socialt forskudte, og vigtige indholdsforskelle er der naturligvis også. Men der resterer en fællesnævner bestående af et opbrud fra en forældregenerations arbejdsorienterede og moralske adfærds- og vurderingsnormer, en kraftig opprioritering af subjektive og umiddelbare behov og en tilsvarende nedskrivning af flid, sparsommelighed, målrettethed og en dertil hørende tæring-efter-næring-ideologi. En teleologisk bevidsthedsform er under afvikling.

Med Riesman fra 50'erne til 60'erne

Ideen om sådanne socialpsykologiske udviklingstendenser er ikke helt grebet ud af luften. Allerede omkring 1950 mente sociologen David Riesman i de højere middelklasser i de større byer i USA at kunne iagttage et skifte i ungdommens dominerende karaktertyper, en overgang fra "indrestyret" til "ydrestyret".¹³ Uden at gå ind i påtrængende moralske vurderinger indkredsede han en række centrale forskelle mellem hidtidig og fremtidig socialpsykologi. På den ene side

individer af årvågne forældre indkodet med arbejdspsykologi, stærk pligt- og samvittighedsstyring, indrettet til i forholdsvist stor uafhængighed af andre at holde en fast kurs mod fjerne mål i den sociale fremtid. På den anden side moderne, socialt åbne typer uden indre arbejdstvang og strikse overjegsfunktioner, hele tiden afhængige af en tæt social interaktion og af bekræftelse fra omverdenen, men også netop derigennem udstyret med hyperfølsomme antenner over for andre mennesker. I stedet for forældrene som centralt referencepunkt justerer de normer og adfærd i forhold til kammeratskabsgruppen og til massemediernes idealtyper. Den første type sættes i sammenhæng med en social situation, hvor stræberpsykologien er nødvendig for at føre op i samfundet til social anerkendelse og materielle goder, den anden med et forbrugs- og fritidssamfund, hvor basisgoderne er let tilgængelige.

Riesman opfatter udviklingen fra den første til den anden af de to socialpsykologiske typer som en dybtliggende tendens i de moderne samfund, ikke som en tilfældig korttidskonjunktur i en afgrænset del af det amerikanske samfund. Han forbinder den med demografiske tendenser (stagnerende befolkningstal) og med overgangen fra industri- til servicesektorens dominans. Det, man nu kalder informationsamfundet, falder også sammen med flere af hans bestemmelser.

Der er derfor heller ikke noget mærkeligt i, at Riesmans beskrivelser af socialpsykologi, socialiseringspraksisser og medieforbrug får voksende evidens, jo nyere en periode, man anlægger denne optik på. Fra i 50'erne at have været gradvise ændringer, der kunne registreres, men uden at have massive - og da slet ikke politiske - konfrontationer til følge, kom det i 60'erne til et mere omfattende holdningsgennembrud. Det var den samme langtidstrend, men i en ny fase, der førte op til og kulminerede i ungdoms- og studenteroprør, hvor de gamle mænds USA åbenlyst blev kasseret af en selvbevidst generation, der helt anderledes end 50'erungdommen følte at have verdenshistorien med sig.

Ændringerne i adfærd, klædedragt og medieforbrug var lige så sigende som barrikaderesolutioner. Pigerne i den førende ungdomskultur sprang ud af de stramme, korte kjoler og lod det opsatte hår falde. Med udslået hår og hyldet i farve- og folderige bomuldsgevandter samledes man for at sidde i timelang trance vuggende til indisk bambusmusik. Drengene feminiserede sig med langt hår, apostelskæg og flower-power-skjorter. Til gengæld blev den mindskede kønsforskel i adfærd og påklædning modsvaret af en åbenlys seksualisering. Puritanisme og dobbeltmoral havde virkelig dårlige dage under den ny åbenhed, som i løbet af forbløffende kort tid gjorde tidligere tiders stræbsomme og tilknappe individualisme håbløst passé. Woodstock, Altamont og lignende mammutarrangementer, hvor hundredetusinder unge konsumerede musik, sov, spiste, elskede og flød sammen i en euforisk masse-

følelse var historiske højdepunkter for den nye socialpsykologi, der brød igennem.

Alt, hvad der tidligere havde været "in" var nu "out". Den generation, hvis hele tilværelse byggede på forbrug og overflod, kasserede på bedste forbrugervis alle de holdninger, som havde været psykologisk brændstof i opbygningen af velstanden. Den hidtil mest energifrådende og bilkørende generation vendte sig forarget mod forureningsfølgerne af det buldrende, fossile brændstofforbrug, som den alligevel rask deltog i. Alt, hvad der kulturelt og ideologisk negerede den traditionelle gammelmandsamerikanisme blev populært, ikke mindst den 3. verden. Med røgelsespinde, eksotiske rekvisitter og med Che Guevara-emblemer som halvironiske helgenbilleder besvor man det imperialismens Babylon, som man boede i. Den amerikanske militærmagt, der hidtil havde banet vejen for frihedens udbredelse over jorden, blev nu oplevet som dollar-imperialismens brutale bøddel. Og i en mærkelig alliance bankede den forkælede californiske campusungdoms hjerter for den nordvietnamesiske krigskommunismes asketiske oldingeledere, med hvem studenterne i psykologisk henseende havde mindre til fælles end med den trobriandiske urbefolkning på Ny Guinea.

Vietnam - et socialpsykologisk scenario

Vietnamkrigen var nok den vigtigste enkeltfaktor i den konfrontative og politisk radikale karakter, som det amerikanske studenteroprør fik. Og det var slående, hvor parallelt militansen og bredden i bevægelsen tog af i takt med den amerikanske tilbagetrækning fra Vietnam. Vietnam var rigtig nok et lille fattigt asiatisk land, som Onkel Sam prøvede at bombe til føjelighed, og det var umiddelbart og åbenlyst afskyeligt. Men hvad der egentlig var involveret af magt-, militær- og nationalpolitiske interesser i det indokinesiske krigshelvede var naturligvis ikke hovedsagen og iøvrigt ganske ubekendt for ungdommens antikrigsopinion. At krigen og myrderierne skulle fortsætte med nærmest uformindsket styrke efter amerikanernes og kapitalismens udtoget fra området, var en fuldstændig vanvittig og utænkelig forestilling i Vietnam-årenes verdensbillede. Vietnam-opinionen var først og fremmest et socialpsykologisk fænomen, et scenario, hvor de store velfærdsår gange ud fra deres nye psykologiske indretning og behov gjorde op med de gammelkapitalistiske generationers mere hensynsløse og barske adfærdstype, udenrigspolitisk såvel som i den hjemlige livsstil.

Det var i den forbindelse en ironisk detalje, at det netop blev en administration af liberal-demokratisk tendens - med efter amerikansk politisk målestok "venstreorienterede" typer som L.B. Johnson og Ro-

bert McNamara - der i første omgang blev sat til at spille skurkerollen i dette gigantiske psykodrama.

Den kraftige psykologiske investering i disse års begivenheder gjorde dem naturligvis ikke politisk betydnings- eller virkningsløse. Vietnamforløbet - USAs første militære-politiske nederlag nogensinde - skabte ny proportioner i international politik, ligesom det omvendt var et formidabelt resultat af den verdensoffentlighed, som gennem Cubakrisens erfaringer, den globale atomkrigsfrygt m.v. havde begyndt at lade sig høre i løbet af 60'erne. Men disse og andre perspektiver til trods havde Vietnam-kampagnen ikke det politiske indhold, aktivisterne troede. Klassekamps- og imperialismetankegangene, hvis retorik bredte sig i studenterbevægelsen langt ud over de små marxistiske miljøer, der hidtil havde eksisteret i USA, kunne holdes i live, så længe Vietnam eksisterede. Og det skønt den empiriske amerikanske arbejderklasse både gik ind for Vietnam-krigen og mod klassekamp. Men da først den beskidte krig var forbi, gik driften snart af både den politiske bevægelse og den offensive livsstilfornyelse - fra beatmusikken til økofeminismen. Ikke fordi de gamle mænds USA havde sejret, tværtimod. Men fordi fronterne mellem det nye og det gamle havde jævnet sig så meget, at revolutionsstemningen fra de store år nødvendigvis måtte dufte af. Allerede omkring 1970 var den traditionelle amerikanske idealverden ved at krakelere i mediernes konjunkturfølsomme fiktionsverden. Den høje, bredskuldrede, selvsikre, om nødvendigt hårdtslående, hvide heman-filmhelt blev i stigende grad afløst af kvinder, tvivlere, intellektuelle, halvlanghårede typer, etniske minoriteter m.v., når TV-fiktionerne skulle besættes med identifikationsfigurer.¹⁴ Til stor sorg for et talstærkt midaldrende, mandligt seerpublikum på landet og i byernes lavere sociale lag blev networkenes udbud af TV-westerns minimeret. Til gengæld kom en boomende krimibølge i TV-serierne, hvor de ekspanderende købedygtige mellemlagsmiljøer omkring de store byer kunne leve sig ind i den moderne krimis moralske ambivalens og relativisme, dens tvivl på autoriteter og entydige adfærdsideal. Med forskellige, tidsbetingede forskydninger ankom et stort mellemlagspublikum nu til de problemer, som Welles, Highsmith og Hitchcock havde løftet sløret for omkring 1950.

De politisk bevidste Vietnam-aktivisters øko-socialistiske utopia var naturligvis ikke indtruffet. Men ungdomskulturens subjektivistiske og sårbart-aggressive supermarkedetspsykologi var i sociologisk bred målestok blevet gennemsatte realiteter. Og tendensen fortsatte i den ny 70'er-ungdom, uanfægtet af at oprørsårenes politiske overbygning blæste af. En halvhjertet ny-moralist som Christopher Lasch beskrev i slutningen af 70'erne fænomenet under betegnelsen "narcissisme".¹⁵

60'erholdninger i Danmark

Hvilket forhold har nu hele denne historie til den danske 68-generations politisering? Hverken i Danmark eller andre steder i Europa løb udviklingen i 50'ernes og 60'ernes ungdomskultur helt parallelt med den amerikanske. Den velstand, som amerikanske 50'ertyper havde lagt bag sig som forudsat selvfølgelighed, var for deres fattige europæiske fætre dengang endnu et febersyn i en fjern horisont. Via film og musik fik man billeder, der nærrede en sød forventning om en fremtid med biler, supermarkeder, røde bøffer og beach-liv. Men hvis man ville ud af f.eks. den danske leverpostejstilværelse og i virkeligheden smage fornemmelsen af at glide op og ned ad de palmekransede strande med armen ud af vinduet på en lysegrøn Chevy Convertible, så måtte man selvfølgelig over dammen. Herhjemme stod det dengang på en cykeludflugt søndag eftermiddag til Amager Strandpark.

Da bilerne, parcelhusudflytningen og mayonaisevelfærden flød frem i Danmark i starten af 60'erne, var det kun menigmand, der tog for sig af retterne med god samvittighed og åbenlys fornøjelse.

De intellektuelle lag havde af indlært nødvendighed og gammel tradition gennemgående en asketisk holdning til de materielle goder. Mens de tidligere havde været bekymrede over standarden af befolkningens åndelige liv, blev de under velfærdsboomet tragisk overbeviste om, at folkets skrøbelige sans for de åndelige værdier nu endegyldigt druknede i materialisme. De unge kulturradikales revyer *Gris på gaflen* og *Frihed det bedste guld* og film som *Naboerne* og *Week-end* var på én gang pågående moderne, flabet frigjorte og samtidig fundamentalt præget af en asketisk antimaterialistisk formynderforfærdelse over forbrugerisme og popkultur. Dobbelttheden gik igen i den modernistiske lyrik. Det sprængte sprog signalerede en opjusteret bevidsthed om traditionalismens endeligt og modernitetens vilkår. Og alligevel hørtes næsten overalt enten et lydeligt vemod eller en rasende smerte over den materialistiske massekulturs usentimentalt profane tingsliggørelse af mennesket. Kun hos en Rifbjerg kunne der i ly af ironien også snige sig en følelse af befrielse igennem: "Tom, saligt tom er verden for andet end ting" (*Konfrontation*, 1962). Også i de intellektuelles voksende venstrefløjspolitisering, i atomkampagnen og SF, fandtes et stærkt element af en i sin følelestype gammelagtig moralsk protest mod den moderne verdens tilstand. Det var i de år Villy Sørensen udgav Marx' ungdomsskrifter, hvori en lignende følelsesprotest mod 1800-modernitetens indmarch i det kapitalistisk jomfruelige Tyskland var på færde.

Både i den lyriske 60'ermmodernisme og den samtidige kulturkritik af nyradikal art var der i udpræget grad en traditionel indrestyret psykologi på spil. Under det sammenstyrtede sprog lå som regel en intakt, afgrænset egostruktur, hvor smerten sivede ned, ligesom der i hele den

radikale distance til samfundet omkring lå en kolossal, selvbevidst jefølelse, en holdning af, at man forvaltede de store værdier på hele befolkningens vegne, og af at man hævet over flertallets umiddelbare materialistiske behov kunne styre mod de fjerne mål.

60'erne var ikke længere end endre årtier. Men der nåede at ske meget på få år. Allerede mens modernister og radikale stredes med at komme til rette med det fremrykkende Velfærdsdanmark, formulerede en type som Hans-Jørgen Nielsen en ny følelse til afløsning af den smertefulde, myndige, men nederlagsforstemte jef-omverden-følelse, som den meste digtning var præget af. "Den skal ikke være et jefs erobring af verden, men snarere omvendt en verdens erobring af jef", skrev han allerede i 1963. Konkretismens og attituderelativismens glade ja til det teknologiske massekultursamfund, hvor medierne globalt bandt alle sammen i en sprogsystemernes grænseopløsende kommunikerer, betegnede en utrolig acceleration. I ét tag kom man pludselig på omdrejninger med den generelle moderniseringstendens i tiden. Den meget moralske følelse af absolutte værdier, inderligheden, den stærke jef-afgrænsning og den livslange, traditionsbårne identitetsfølelse blev afskrevet til fordel for en oceanisk fornemmelse af, at man bevægede sig ind i og ud af udskiftelige, principielt lige gode roller. Det var et farvel til en utidssvarende tænke- og følemåde for de årgange, hvis bevidste erfaringshorisont ikke behøvede at gå længere tilbage end til moderniseringseventyrets start i 1958.

Ta'-holdningen fik jo ikke noget bredt gennemslag i de intellektuelle lag. Med sin offensive optimisme over for massekulturudviklingen var den forbeholdt moderne, usentimentale storbytyper. Men tendensen var ikke uden korresponderende lighedstræk med slut60'ernes akademiske interesse for strukturalisme. Her blev traditionsorienterede, personalistiske og eksistentialistiske tilgange til kulturfænomenerne afløst af abstrakte systemorienterede analyser: en teknisk beskrivelse af kommunikation i stedet for følelse, oplevelse og personlighed, der blev efterladt som forestillinger tilhørende en forældet metafysik.¹⁶

Konvergens og divergens

Af de intellektuelle reaktioner på de ny tilstande op gennem 60'erne var konkretismen og strukturalismen dem, der stod mest i samklang med den almindelige stemning af modernistisk udviklingsoptimisme. Ligesom den fremskridtslystne 50'erungdom havde hentet åndelig næring fra USA - de intellektuelle hørte moderne jazz og de mindre intellektuelle drømte med, når Grace Kelly og Cary Grant på "wide-screen" duvede afsted i technicolor'ens lyseblå glamour - var det også nu ameri-

kanske trends, der satte retningen. Ta'-holdningerne skattede til den futuristiske canadiske mediefilosof McLuhan, til den amerikanske pop-art og i et eller andet omfang til de "postmoderne" amerikanske kultur-essayister, der forsøgte at indkredse den "new sensibility".¹⁷ Også strukturalismen trak indigennem den franske inspiration på et bagland af amerikansk teknotankegang.¹⁸

Uden at have nogen direkte forbindelse hertil modsvarede denne orientering optimistiske teknokratiske grundholdninger, som dominerede i den politiske afdeling af samfundet. Så snart 50'eraarbejdsløsheden forsvandt, begyndte man, med det lange amerikanske efterkrigsboom og det tyske wirtschaftswunder i tankerne, at tale om den krisefri kapitalisme. Det regerende socialdemokrati ville heller ikke pille alvorligt ved systemet, blot gøre gode tider bedre. Fremtiden lå foran som en motorvej, og der syntes at være både benzin og hestekræfter til at drøne derudad.

I den studenterungdom, som i midten og slutningen af 60'erne strømmede ind på universiteterne, havde de færreste ganske vist en baggrund, som disponerede for at deltage i den glade med-på-vognen-stemning, som holdninger af ta'-typen dyrkede. En stor del af den af det ny velfærdssamfund mobiliserede intelligensreserve udgik ikke overraskende fra en noget gammelagtig, forholdsvis restriktiv, provinsiel eller landlig normverden. Pludselig befandt den sig i storbyen eller det så småt storbylignende Århus, ikke i en asketisk tagkammertilværelse viet alene til studierne, men i et voldsomt ekspanderende socialt handle- rum. Alt traditionelt og fast syntes at blive brudt op, og i de sidste år af 60'erne eksperimenterede man sig i en blanding af eufori og ængstelse¹⁹ ud mod ny uvisse grænser. Hash-kulturen var kun det mest håndgri- belige udslag.

Der var ikke noget overraskende i, at en strømlinet modernisering med den hastighed, som på det tidspunkt var nået, udløste nogle stærke socialpsykologiske brud. Men samfundets evne til at integrere skredet i uddannelsesungdommens normer og adfærd var betydelig. Hele samfundet var i bevægelse, også m.h.t. politik og moralsk tolerance, og en accellereret ombyrning inden for et delsystem som universitetssektoren kunne udmærket absorberes. Der var ligeledes økonomi til at finansiere udbygninger og opbygninger af nye universiteter og vilje til at eksperimenterede med demokratiske styrelsesformer, hvor i første omgang de fleste af studenternes realisable krav blev imødekommet. Helt op til de første år af 70'erne arbejdede den på det tidspunkt umådeligt magtfulde studenterorganisation DSF da også ud fra den opfattelse, at det var en teknokratisk strukturændring inden for systemets rammer, man var igang med.

De amerikanske og europæiske forløb var ikke parallelle. Det forhindrede alene tidsforskellen på vel 10-15 år m.h.t. velfærdsgennembrud.

Men forholdet mellem de to verdener udviste i sidste halvdel af 60'erne en stigende konvergens. Den europæiske ungdoms import fra USA lignede ikke længere i så høj grad ideologisk ulandshjælp. Man fik stadig flere fælles erfaringer og fælles horisonter. De importerede mediegoder kunne tilegnes med voksende brugsværdi, benovelses- og prestigeaspektet faldt i betydning. Den synkrone TV-dækning gjorde en international visuel viden til hvermandseje, og da den socialpsykologiske modernisering fik kropsligt udtryk i langt hår og løs påklædning, blev det hurtigt en international stil med identiske signaler. Forældregenerationens baldesammenklemmende, bornerte, præstationsorienterede, materialistiske mentalitet var utålelig og latterlig. Og hele "systemet", som disse gamle støttede sig til og støttede, viste sig snart at være ondt og farligt.

Hvor ensartet det internationaliserede studenteroprør i Berkeley, Paris, Berlin, København og Århus kunne tage sig ud, og hvor meget der faktisk var tale om et synkroniseret skifte fra "gammelkapitalistiske" til senkapitalistiske tilstande, så var der ikke desto mindre meget forskellige psykologiske investeringer på færde. Mens studenteroprørets krav lå i en ret ubrudt forlængelse af den californiske efterkrigsungdoms psykologiske baggrund og udviklingsretninger,²⁰ var der i de europæiske pendanter tale om et langt større brud, nogle kolossale "usamtidigheder" og følgelig også meget mere psykologisk sprængstof. Den europæiske studenterungdom overhalede i slutningen af 60'erne velfærdssamfundet indenom, og da den ud over de nu allerede selvfølgelig materiale goder folangte en egentlig frigørelse - fra spontan driftstilsfredsstillelse til demokrati - foretog den på ultrakort tid et spring, som deres amerikanske modstykke havde haft mange år, ja næsten årtier til at forberede. For mange var det et ryk fra halvfeudale bevidsthedsforhold ind i en psykologi af avanceret senkapitalistisk tilsnit. At virkelig mange kom fra småborgerlige, afsavnsprægede, men trygge forhold til ekstremt frigjorte, alt-er-tilladt-agtige, men også flydende, utrygge livsforhold blev psykologisk grobund for den eksplosive blanding af utopisme og regressive længsler, som kom til at præge en meget stor del af det europæiske studenteroprør, da det for alvor blev politiseret.

Som antydet kunne man godt argumentere for, at skiftet fra den indrestyrede stræberpsykologi til den åbne, postmoderne antennepsykologi både i USA og i Europa kunne være foregået relativt fredeligt og gradvis. Uden den konfrontative politisering, som i 70'erne endte i de italienske, tyske og franske terrorgrupper. "Systemets" fleksibilitet var betydelig, i bevægelse som det var. Og på blot lidt længere sigt stred studenterungdommens krav om ny studieformer, gruppeorientering, medbestemmelse, kvindefrigørelse m.v. - som det efterhånden jo også skulle vise sig - overhovedet ikke mod de sociale og socialpsykologiske strukturer i det senkapitalistiske samfund.²¹ Det var kun i

første omgangs bulder-og-brag-lancering, kravene virkede revolutionære. Naturligvis lå der en regulær samfundskritik i de nye holdninger, men modsætningerne var ikke antagonistiske.

Karl Marx står op

Det er nu teorien her, at den radikale politisering, som studenteroprøret ledte over i, udsprang af et kompleks af specifikke politiske faktorer, men ikke var systemmanent - ikke kom med nogen højere historisk nødvendighed. Og derfor også viste sig at være af historisk forbigående karakter, selv om den i Europa holdt dampen oppe til hen mod slutningen af 70'erne.

De specifikke faktorer befinder sig for størstedelen i USA. Da koldkrigsstemningen gradvis lagde sig i begyndelsen af 60'erne, og da ungdomskulturens nye værdier så småt begyndte at tegne sig som en alternativ kultur, indtraf i den følgende årrække en stribe af begivenheder, som ændrede et socialpsykologisk skifte til noget, der efterhånden kom til at ligne et næsten dramatisk sammenbrud for hele den "gammelkapitalistiske" amerikanske selvforståelse. Først såede Svinebugtaffæren tvivl om renfærdigheden og retfærdigheden i den gængse amerikanske magtpolitik kloden over. Senere fulgte Vietnam-optrapningen, der efterhånden gjorde denne tvivl til vished for størstedelen i de yngre generationer. Og indimellem skete mordene på de to Kennedy'er og på Martin Luther King, en tredobbelt voldtægt på tilliden til det amerikanske systems indre sundhed. Yndlingsforestillingerne om det amerikanske demokrati blev grundigt gennemhullet i disse illustrative sammenstød med en anden arketypisk amerikansk figur: den selvtægtsagtige gunfighterindividualisme afslørede sig som beskidt vold. Når en John Wayne af medieindustriens tunge ende blev mobiliseret til at lave en Vietnam-hybrid til forsvar for de truede værdier - *De grønne baretter* - virkede det ikke kun antikt, men direkte forbryderisk.

I løbet af ganske få år faldt de traditionelle amerikanske værdier til konkurniveau, både internt og internationalt. Vietnam-desertører og militærnægtere blev et folkefærd, den indre krigsmodstand voksede eksponentielt, og tilsidst kunne man nærmest kun føre krig ved hjælp af elektronik og et professionaliseret ekspeditionskorps, der for at overleve den omsiggribende demoralisering lå hendøllet i stoftåger størstedelen af tiden derovre. På de ideologiske eksportmarkeder i Europa faldt alt gammelamerikansk til et omdømme, der hos de unge nærmede sig Nazi-Tysklands. Inspirationen fra USA udgik nu kun fra "det andet" USAs livsstilseksperimenter, stofkulturen, solidariteten med den 3. verden og forkastelsen af det kapitalistiske system.

Politiseringen af den amerikanske studenterungdom kunne være alvorlig nok i et land uden tradition for systemfjendtlig venstreopposition af nævneværdigt omfang. Og de interne virkninger på borgerrettighedsbevægelsen, som mordet på Luther King gav militante forgreninger - Black Panthers m.v. -, forstærkede tilstanden af ideologisk destabilisering og indre uro. Men da Vietnam-tilbagetrækningen og afspændingspolitikken over for Sovjetunionen og Kina blev gennemført under Nixon, begyndte det igen at gå i retning af stabilisering, regeneration. Watergate-affæren, der på ét plan var en spektakulær bekræftelse af de mest samfundskritiske synspunkters rigtighed, blev på et andet plan vendepunktet til en rehabilitering af systemet. At en præsident ikke kunne slippe afsted med at lyve offentligt, og at den borgerlige presse ved at insistere på simple, afslørede kendsgerninger kunne fælde ham, det virkede på en amerikansk bevidsthed stærkere end en hel bunke teoretiske traktater om systemets immanente forbryderiskhed.

Men i Europa gik det anderledes. Det amerikanske værdisammenbrud udviklede sig netop i de år, hvor Europa hurtigere end nogensinde nærmede sig amerikanske tilstande. For den sensitive studenterungdom, der havde været på vej ud ad moderniseringsmotorvejen, gav Vietnam-krigen, antiamerikanismen og antikapitalismen en fornemmelse af, at historien var holdt op, og en helt ny skulle til at begynde. Hvor man ville lande, var uvist. Men da moderniseringsrykket - med industriel produktivtetsintensivering og tempoopskruning - førte til "vilde" strejker og arbejderuro, begyndte den klassiske idealforestilling om den revolutionære arbejder-studerer-alliance at tegne sig med intens aktualitet.²² I Paris i maj 68²³ stod Karl Marx op af graven og gik endnu engang som et spøgelse gennem Europa. Og det kom til at vare mere end ti år, før han lagde sig igen.

Videre herom i en fortsættelse af artiklen, der vil følge i nummer 56 af *Kultur & Klasse*.

Noter

- 1 De forhold, som her beskrives, vedrører først og fremmest et bestemt udsnit af de akademiske fagområder: litteraturfagene, psykologi, samfundsfag, sociologi, kultursociologi, arkitektuddannelsen. Fælles for dem er, at deres kandidater har at gøre med, hvad man bredt kunne kalde legitimationsfunktioner i samfundet. De mere administrativt embedsmandsprægede uddannelsesretninger - jura, polit m.fl. - blev derimod ikke nævneværdigt berørt af studenterpolitiseringen, heller ikke de naturvidenskabelige og tekniske. Studenteroprøret var udtryk for et krisepæget skift i de samfundsmæssige legitimationsforhold, det var ikke nogen krise i samfundets administrative og teknisk-naturvidenskabelige funktioner. De politiserede fagområder var de samme i alle de lande,

der blev berørt af begivenhederne. Se i øvrigt det glimrende indledningskapitel i Alain Schnapp/Pierre Vidal-Naquet: *Journal de la commune étudiante. Textes et documents novembre 1967-juin 1968*, Paris 1969. Her overvejes en række af de sociologiske faktorer bag studenteroprøret.

Der findes - endnu - ingen egentlig historieskrivning om omvæltningerne i universitetsforholdene og studentermiljøet i slutningen af 60'erne og begyndelsen af 70'erne. Bente Hansen og Hans Henrik Jacobsen: *Studenteroprøret, dokumenter og udsagn*, Kbh. 1968 og afsnittet om studenteroprøret i Bente Hansen m.fl.: *Dengang i 60'erne*, Kbh. 1978 indeholder materialer og synspunkter. Svend Ellehøj m.fl. (red.): *Københavns Universitet 1479-1979*, bd. I-XIV, Kbh. 1979 giver med sine spredte antydninger - f.eks. om "de nye fagudvidelser" i humaniora - intet væsentligt indtryk af begivenhederne, selv om de måske er de mest dramatiske og konsekvensrige i universitetets nyere historie.

Den personlige erindring fra en opmærksom medleven i tiden - herunder avislæsning og andet medieforbrug - skal ikke undervurderes som kilde til viden. I hvert fald bliver det her en fundamental reference.

- 2 Karen Jespersen og Ralf Pittelkow: *Et bedre Danmark*, Kbh. 1985.
- 3 Anne Grete Holmsgaard i *Information*, 30.5.1986. Undervisningsministerens udtalelse *ibid*.
- 4 Hovedværket, hvis man kan sige det, var Jens Brinch: *Kapitalakkumulation i Danmark efter 1940*, Kbh. 1974, året efter fulgt op af et bind med diskussion og kritik af bogen. En stærkt benyttet kilde i mange specialeafhandlinger var Svend Aage Hansen: *Økonomisk vækst i Danmark*, Bind II: 1914-1970, Kbh. 1974.
- 5 Behandlet bl.a. i Alice Holmsgaard og Anne Aagaard: *Kvindebevidsthed omkring den seksuelle frigørelse*, Kbh. 1974.
- 6 Se f.eks. i *Eros og civilisationen*, Kbh. 1970, p. 58 og *passim*.
- 7 Se Aage Henriksens følte formulering af dette ideal f.eks. i artiklen "Litteraturundervisningens formål", i *Kritik* 4, 1967. Henriksens antipodiske holdning - tit indirekte udtrykt gennem de litteraturanalyserende essays - over for tidens værdiskifte repræsenterede en lødig "årgangs" konservatisme, rundet af senevældens kulturarv og farvet af 1950'ernes eksistentialisme.
- 8 Jürgen Habermas: *Borgerlig offentlighed*, Kbh./Oslo 1971 (tysk org. 1962), O.Negt/A.Kluge: *Offentlighed og erfaring*, Kongerslev 1974, (tysk org. 1972). Afhandlinger, artikler, bøger, der blev skrevet med denne fascination og reference var legio.
- 9 Gruppedynamik og "sensitivering" var i en tidlig periode selvskrevne foranstaltninger på alle studenteraktive institutter. Hold af psykologer og psykologistuderende drog professionelt-forretningsmæssigt omkring og instruerede øvelserne. En af dem demonstrerede kropsligt-fysisk, hvad der psykologisk var målet: man skulle lade sig falde bagover uden at gribe for sig og uden at vide, hvad man ville falde på ryggen ned i. Heldigvis stod der så altid en fra gruppen, i hvis arme man blidt landede. Pointen var, at man tillidsfuldt hengav sig til andre, til gruppen, uden smålig, gammeldags frygt for at ramme nakken i gulvet. Et andet, socialt og politisk aspekt var, at man i bedste fald kunne få professoren til at smide jakke og slips og siddende på gulvet med studenterne fortælle, at han hed Hans eller Peter, og at man godt

kunne være dus. Instituthierarkiet blev aldrig det samme efter en sådan øvelse, og det var just meningen.

- 10 Wilhelm Reichs *Orgasmens funktion, Hvad er klassebevidsthed?* og *Fascismens massepsykologi* udkom på dansk 1972-74. For mange var introduktionen til disse sammenhæng Reimut Reiche: *Sexualitet og klassekamp*, Kbh. 1970, udkommet i Frankfurt a.M. samme år.
- 11 Man kommer til at tænke på titlen John Barth: *Lost in the Funhouse*, 1968, jfr. Jens F. Jensens artikel om postmodernismen i *Kultur & Klasse* 53, 1986, s. 41. Jensens grundige gennemgang af postmodernismeforestillingens vandring gennem 50'erne og 60'ernes USA aftegner næsten noget, der kunne ligne en kulturkritikkens parallelforløb til de kulturelle og socialpsykologiske trends, som søges indfanget i nærværende artikel. De to artikler er iøvrigt udarbejdet samtidig og uafhængigt af hinanden.
- 12 Se Anders Troelsens glimrende artikel om den ekspressionistiske 20'erkunst, "Den splintrede og monterede virkelighed" i *Sekvens. Filmvidenskabelig Årbog*, Kbh. 1980.
- 13 David Riesmans bog *The Lonely Crowd* udkom første gang på amerikansk 1950. Den lidt tragisk-elegiske titel får en lille tand til i den danske udgave *Det ensomme masse menneske*, Kbh. 1962. Efter at være blevet genoptrykt to gange i løbet af 60'erne lå den stille i 70'erne, men den er fornylig blevet genlanceret: det er atter blevet postmoderne tider. Tidsforskydningen mellem den amerikanske og danske udgave - 1950-1962 - korresponderer med en række tilsvarende forskydninger i de nævnte kulturfænomener: den store interesse for Orson Welles, *Citizen Kane* m.v. kom til Danmark i 60'erne, Patricia Highsmith-interessen og -oversættelserne startede i 60'erne. Flere eksempler kunne nævnes. Se om Highsmith Henrik Ljungbergs artikel i Jørgen Holmgaard/Bo Tao Michélis (red.): *Lystmord*, Kbh. 1984.
- 14 Se om disse skift i TV-fiktionsudviklingen Morten Giersing: *TV i USA*, Kbh. 1982.
- 15 Christopher Lasch: *Narcissismens kultur*, Kbh. 1982 (amerikansk org. 1979).
- 16 Det centrale sted for disse interesser var *poetik*, 1967 ff., siden 1977 *Kultur & Klasse*. Hvor kontroversielle sådanne holdninger var for den eksiterende litteraturkritik viste sig, så snart der dukkede strukturalistiske tekstanalyser op. Yngre kritikere som Torben Brostrøm og Thomas Bredsdoff, der lå åndeligt på linie med 60'ermøderismen, nykritikken og nyradikalismen, og som stadig følte sig som fornyere, brød sig tydeligvis ikke om *denne* type fornyelse.
- 17 Se herom interessante oplysninger hos Jens F. Jensen, loc.cit., p. 64.
- 18 Bl.a. den før-politiske Noam Chomskys transformationsgrammatik. Se iøvrigt om den franske strukturalisme Torben Kragh Grodals artikel i Morten Giersing/Ralf Pittelkow (red.): *Litteraturkritik*, Kbh 1979.
- 19 I det århusianske studentermiljø syntes ængstelsen at blive inddæmmet i en militant kammeratlighed, senere i et politisk frontbroderskab - Studenterfrontens tid. Ingen af disse fænomener havde modstykker i det mere uafgrænsede, atomiserede københavnske miljø.
- 20 Det er værd at notere, at den første campus-besættelse i Berkeley fandt sted så tidligt som 1964 - i anledning af et rektoralt forbud mod studenternes politiske aktivitet.

- 21 Man blev allerede på et tidligt tidspunkt opmærksom på denne dobbelthed, bl.a. i forb.m. de pædagogiske fornyelser: det projektorienterede gruppearbejde f.eks. var måske ikke kun en progressiv, i sin tendens kollektivt socialistisk afløsning af den autoritære, lærerstyrede undervisning. Måske var det lige så meget en imødekommelse af, hvad den mest avancerede kapitalisme ønskede af sin arbejdskraft. Sådanne spørgsmål blev diskuteret på den pædagogiske venstrefløj i RUCs første år. Tilsvarende spørgsmål i relation til kvindefrigørelsen blev senere diskuteret i f.eks. Elisabeth Flensted-Jensen, Susi Frastein og Anette Steen Pedersen: *Mellem opgør og tilpasning*, I-II, Århus 1977.
- 22 Tankegangen slog stærkt igennem i 1848-revolutionerne. Se f.eks. L.N.Namier: *1848. The Revolution of the Intellectuals*, London 1944. Efter perioden med Neue Rheinische Zeitung var Marx skeptisk og tvetydig i dette spørgsmål, selv om det overalt dukker op som problem. Den danske Fr. Dreier var mere troskyldig og åbenlys, både i *Aandetroen og den frie Tænkning* og i *Samfundets Reform* (1852) propagerede han for den nødvendige alliance mellem intelligensen og de progressive arbejdere, cf. *Dansk litteraturhistorie*, bd. VI, Kbh. 1985, p. 39 ff. I 1968 hed det: "Studerterne - en fortrop i den internationale klassekamp", cf. Bahman Nirumand i Hans Magnus Enzensberger (red.): *Studenterna och makten*, Stockholm 1968 (tysk org. samme år).
- 23 Maj-oprøret er godt dokumenteret i Schnapp/Vidal-Naquet op.cit. En dansk bearbejdning kom i Klavs Birkholms *Revolution og kontrarevolution i Frankrig, maj-juni 1968*, i *Kurasje* nr. 2-3, 1970, temanummer med titlen *Kampen mod lønarbejdet*, hvor de "vilde" strejker i de kapitalistiske lande var hovedemnet.